

ARAMON I L'INSTITUT

LA RECONSTRUCCIÓ (1942-1944)

JORDI CARBONELL,

MEMBRE DE LA SECCIÓ FILOLÒGICA

Ramon Aramon i Serra nasqué a Barcelona el 8 de desembre de 1907, en una família de classe mitjana, que vivia l'efervescència catalanista dels anys de la Mancomunitat. Cursà estudis de filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona, on fou deixeble d'Antoni Rubió i Lluch. Al mateix temps, seguí els cursos dels Estudis Universitaris Catalans, on tingué com a mestres Jordi Rubió i Balaguer i Francesc Martorell, amb el qual treballà i es formà després com a secretari redactor de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut de la qual Martorell era secretari. Seguí cursos de doctorat a Madrid amb Ramón Menéndez Pidal i Américo Castro de 1929 a 1930. Anà a Alemanya, on fou deixeble de Walther von Wartburg i Wilhem Friedmann a la Universitat de Leipzig el curs 1930-1931 i d'Ernst Gamillscheg i Eduard Wechssler a la de Berlín de 1931 a 1933. En tornà amb una sòlida formació filològica i amb una jove muller, Hilde Stein, d'Hamburg, condeixeb-la a Berlín, fins a la seva mort una companya fidel i culta. De retorn d'Alemanya, col·laborà amb les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut a les ordres de Pompeu Fabra de 1933 a 1939, al mateix temps que exercia la docència a l'Institut-Escola del Parc. Des del 1934 fou ajudant de Fabra al Seminari Romànic de la Universitat Autònoma. Aramon sempre considerà els seus mestres Pompeu Fabra, Jordi Rubió i Francesc Martorell, juntament amb Ernst Gamillscheg, el gran romanista austríac. Els demostrà tota la vida una gran adhesió.

De ben jove mostrà predilecció per la tasca pròpiament filològica. Els primers textos medievals editats per ell aparegueren el 1927 i el 1929, al mateix temps que col·laborava en diverses revistes amb recensions entre les quals destaquen les d'obres alemanyes i d'estudis lingüístics sobre el País Valencià, que mostren la seva visió ampla sobre els Països Catalans. Entre 1931 i 1933 publicà la important edició crítica del *Curial e Güelfa* i el 1934, la de *Novel·letes exemplars*. L'Institut li encarregà una tasca important: l'edició dels cançoners. El 1938 aparegué el *Cançoner dels Masdovelles* i deixà d'altres textos enllestits. Al costat d'aquesta obra científica, no desdenyà de publicar obres de divulgació sobre Lull i Desclot i la utilíssima *Bibliografia de llengua i literatura catalana*, apareguda a l'*Anuari de l'Oficina Romànica de Lingüística i Literatura*. Aquesta vasta activitat científica i didàctica li obria un futur esplèndid en la seva especialitat.

Però el 26 de gener de 1939 Barcelona queia en mans de les tropes del general Franco. El 5 d'abril de 1938, amb motiu de l'ocupació de Lleida, havia estat derogat l'Estatut d'autonomia de Catalunya. El mateix general Franco havia definit el seu projecte polític: «España se organiza en un amplio concepto totalitario por medio de instituciones que aseguren su totalidad, su unidad y su continuidad»; «la unidad nacional [...] la queremos absoluta, con una sola lengua, el castellano, y una sola personalidad, la española». El nou règim que havia de portar a terme aquesta política executà la repressió més violenta de la nostra història en una ampla operació de genocidi cultural que esborrà la llengua dels centres d'ensenyament i en prohibí l'ús públic verbal i imprès fins en les targetes de visita.

L'Institut d'Estudis Catalans no solament havia codificat la llengua catalana sinó que l'havia usada en tots els camps de la ciència i de la tècnica. Era evi-

dent que el nou règim s'hi havia d'enfrontar. I va fer-ho. Els seus locals de la Casa de Convalescència foren confiscats i les seves publicacions, segrestades i destruïdes. La Biblioteca de Catalunya, que era la de l'Institut, esdevingué Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona. Els diversos serveis foren destruïts o retinguts. Li foren retirades totes les subvencions. El 9 de febrer de 1939, el secretari general Ramon d'Alòs-Moner anà a visitar Ferran Valls i Taberner en cerca d'ajut i consell, però, sortint de l'entrevista, que hem de pensar que devia ésser tensa, morí de manera fulminant, sense poder arribar a casa seva. L'Institut d'Estudis Catalans, entre el gener de 1939 i l'abril de 1942, no tingué cap activitat. Encara més, el 5 de juliol de 1940, un informe a la Diputació de Barcelona signat per diverses persones i promogut per Valls i Taberner, després d'analitzar què havia estat l'Institut, d'afirmar que «no pudo tener funcionamiento moral y reglamentario» després del 18 de juliol de 1936, i d'analitzar la sort dels seus membres (només tres eren a Barcelona), afirmava que l'Institut «ha quedado pues actualmente *sin personalidad ni función propias, por natural extinción*»¹ i afegia que «no procede hacer revivir dicho Institut, [...] dejando espedito el camino para que nuevas iniciativas de este género con más amplios horizontes y alentadas por el espíritu nacional, puedan nacer sin hipotecas anteriores ni herencias forzosas que limitasen en lo más mínimo la plasmación y desarrollo de las mismas».

Tan convençuts devien estar de l'«extinció», que es van oblidar de fer un decret de dissolució de l'Institut. Altrament, la «iniciativa [...] alentada por el espíritu nacional», impulsada per Ferran Valls, va ser l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos. Obtingué elevades subvencions però fou un fracàs total: en quaranta anys publicà tres llibres. L'abril de 1942, l'Institut *feia tres anys llargos que no existia*: no tenia locals, no tenia materials, no tenia diners, no donava senyals de vida. Les autoritats el donaven per mort. Si no hi havia res de nou, hauria incrementat la llista d'institucions importants del país que han quedat com a simples testimoniatges brillants d'un moment històric, com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana o el CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria).

Tanmateix, sota la superfície repressiva del moment, alguna cosa es movia. Algunes activitats començaven a emergir en la clandestinitat. Entre d'altres, a la darrereria de 1941 s'organitzava a casa de l'arquitecte Bonet i Garí la commemoració del centenari de *Lo Gayter del Llobregat*, de Rubió i Ors. Hi havia d'assistir Josep Puig i Cadafalch, tornat de l'exili, a qui Aramon havia parlat de les possibilitats de refer l'Institut. Però una ordre de detenció de Puig l'obligà a exiliar-se de nou. No pogué tornar fins entrat el 1942. Llavors fou convocada, el 17 d'abril de 1942, una reunió dels membres de l'Institut que hi havia a Barcelona a casa de Puig i Cadafalch. Hi assistiren, ultra el president Puig, Eduard Fontserè i Josep M. López-Picó. Tres. Jaume Massó i Torrents s'hi adherí, des del llit de malalt on moriria l'any següent. Ramon Aramon i Serra,

1. La cursiva és meua.

que no era membre de la institució, hi assistí com a secretari i en redactà l'acta, un document que avui no es pot llegir sense que un calfred et recorri l'espina.

En efecte, en aquell moment la persecució contra la llengua i la cultura catalanes assolí el seu zenit. L'extinció de l'Institut havia estat declarada en un document oficial. Quan Puig exposa el motiu de la reunió, «que no és altre que estudiar què cal fer per donar continuïtat a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans, avui de fet interrompuda per motius de tots prou sabuts», sap que actuen a contrarcorrent de la situació política i amb tota la força del poder en contra d'ells. I en dedicar «un record als membres de l'Institut morts des de l'inici de la guerra civil» afirma que mereixen «una commemoració pública [...] no sols pel valor científic de cadascun d'ells, ans també pel patriotisme que demostraren en més d'una ocasió». Parlar en aquests termes de patriotisme català, i deixar-ho escrit era perillós. Sobretot si l'acta feia l'elogi a continuació dels exiliats —Fabra, August Pi i Sunyer, Carner, Nicolau d'Olwer, Serra i Húnter, Carles Riba i Bosch i Gimpera—, «que tan bona tasca duïen a cap en les nostres diverses seccions». Si aquella acta hagués anat a mans de l'autoritat governativa ho haurien passat malament.

Les paraules d'Aramon en l'acta, que posa en boca de Puig i Cadafalch, són una anàlisi precisa, asèptica i desacomplexada de la situació de l'Institut en aquells moments, però no per a certificar-ne la mort sinó per a donar-ne fe de vida fins i tot legal. «De fet, doncs, l'Institut d'Estudis Catalans, que té la seu a Barcelona, queda avui representat *legalment* pels tres membres reunits i pel Sr. Jaume Massó i Torrents, que no ha pogut assistir per motius de salut, els quals tenen l'*obligació moral* d'assegurar-se la col·laboració de gent nova que continuï amb ells la tasca de l'Institut amb *el mateix esperit* amb què aquest ha vingut actuant des de l'any 1907».² Siguin aquestes les paraules de Puig i Cadafalch o hagin estat reforçades per Aramon, redactor de l'acta, el fet és que responen a l'esperit del redactor, que sabia, en escriure-les, que una part important de la tasca que comportaven hauria de carregar damunt les seves espatlles. Tothom ho ha vist així. I Maria Aurèlia Capmany ho va expressar amb absoluta precisió en el seu discurs de glossa del guardonat Ramon Aramon i Serra en ésser-li atorgat el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes el 1983. No em sé estar de citar-ne un fragment: «És molt fàcil de parlar dels anys difícils; no ho era tant de viure'ls. Però, sobretot, calia una gran dosi d'imaginació per sobreviure'ls. És molt fàcil de dir, Ramon Aramon va salvar l'existència de l'Institut d'Estudis Catalans, però és difícil de pensar que l'endemà de la derrota l'Institut ja no existia, i que calia tota la decisió, tota l'energia, tota l'audàcia del món per a negar l'evidència i decidir que aquella entelèquia, sense casa, sense parets, sense llibres, continuaria existint. El pitjor que té una derrota és precisament l'acceptació definitiva de la derrota, i molts dels qui es quedaven entre nosaltres van acceptar la derrota, fins i tot a favor de la catalanitat. Eren partidaris de demanar permís, de tenir paciència, de

2. La cursiva és meva.

penedir-se dels pecats comesos. Ramon Aramon no va demanar permís, ni va tenir paciència, ni es va penedir de res: va decidir que la derrota no existia, va establir contacte amb Puig i Cadafalch, i va decidir de continuar, com si la Història, la Gran Història, s'hagués equivocat i no calgués fer-li gaire cas». En efecte, tres membres ancians de l'Institut i un de moribund s'havien trobat amb Aramon, que no n'era. I van prendre acords que Aramon executà.

Un primer acord era de solidaritat, com si Franco no hagués guanyat la guerra: «Considerar espiritualment entre nosaltres els membres de l'Institut que han hagut d'exiliar-se per raons patriòtico-polítiques». Si la policia agafa aquest text tots van a la presó com a mínim.

El segon acord era essencial: «Omplir les vacants deixades pels membres morts». Sense això no hi hauria hagut continuïtat i avui no fórem ací. Sobre aquest punt hi ha hagut controvèrsia: algú ha considerat que hauria estat millor consultar abans els membres de l'exili. Però això hauria comportat una gran lentitud amb les dificultats de comunicació que hi havia, en uns moments en què calia actuar ràpidament. I van començar a actuar en aquella mateixa sessió: foren proposats vuit nous membres, en primer lloc, Aramon, i també Jordi Rubió, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres, Higini Anglès, Pius Font i Quer, Josep Ramon Bataller i Josep Maria de Sagarra. El senyor Puig, atesa la situació d'urgència, creu «preferible de designar investigadors que es trobin a Barcelona». Es distribueixen les gestions a fer i a Aramon li'n toca el major nombre.

També s'acorda de celebrar privadament sessions periòdiques que assegurin la continuïtat de les tasques de l'Institut, en les quals es doni compte dels treballs realitzats pels membres presents i absents i de les obres que es publiquin a l'estranger de tema català. L'obertura mental era ben clara.

D'altres acords són: reactivar les societats filials; publicar a l'estranger, si no és possible fer-ho a Catalunya, els resultats dels treballs dels membres; estudiar la possibilitat de nomenar algun membre corresponent, «sobretot a Mallorca, València i Rosselló». Finalment, hom decideix de comunicar els acords al senyor Massó i també «als membres que avui han de viure lluny de nosaltres». La relació amb els membres a l'exili fou portada a terme per Aramon, malgrat les dificultats de comunicació de l'època.

A continuació es passa revista al que s'ha esdevingut amb els locals, els serveis, els materials i les publicacions de l'Institut. La situació general és catatròfica: confiscats, destruïts, saquejats o desarticulats. Després d'un canvi d'impressions sobre les possibilitats de posar remei a aquest estat de coses, s'acorda de celebrar al més aviat possible una altra reunió per tal de nomenar nous membres i esbossar un pla de treballs a dur a terme.

Aquesta sessió del 17 d'abril de 1942 fou un esclat de patriotisme: partint de zero havien decidit de recuperar la normalitat d'una institució que era essencial per a la cultura catalana. No solament era un ple com Déu mana: era el ple més decisiu de la història de l'Institut. I es van citar els mateixos quatre en una altra reunió el dia 1 de maig, dues setmanes després.

Aquesta segona sessió comença amb normalitat. Però sobretot és decisiva perquè s'hi presenten les bibliografies i les publicacions dels científics que en la sessió anterior havien estat proposats per a ocupar vacants, tal com és preceptiu a l'Institut. Surten elegits, per unanimitat, després de debat i votació, les persones següents: per a la Secció Històrico-Arqueològica, Jordi Rubió, Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres i Higiní Anglès; per a la Secció Filològica, Ramon Aramon i Serra i Josep M. de Sagarra; per a la Secció de Ciències, Pius Font i Quer i Josep Ramon Bataller.

Per al 15 de maig de 1942 es convoca de nou el ple amb els nous membres, que en llur majoria hi assisteixen. Pere Bohigas és elegit membre de la Secció Filològica com a adjunt de Carner. Ramon Aramon i Serra és elegit secretari general. En menys d'un mes, doncs, el panorama havia canviat, s'havien omplert les vacants de membres i havia estat elegit un nou secretari general. L'Institut ja podia tornar a funcionar malgrat que la meitat dels seus membres eren a l'exili.

El nomenament del secretari general no era formulari. La tasca que se li ofería era ingent. Aramon assumia un càrrec a ple temps en una institució que no tenia cap subvenció i amb un futur incert. Havia de renunciar a una carrera universitària que, si a Catalunya tenia unes possibilitats desconegudes, tenia opcions a Alemanya, d'on rebria ofertes de professor ordinari, amb seguretat i un salari substancial.

14

Aramon renuncià a tot per tal de dedicar-se a l'Institut de ple i amb una abnegació total. Tingué l'ajut de moltes persones, però l'estratègia de la seva actuació fou bàsica per al manteniment, el desenvolupament i el prestigi social de la nostra primera institució cultural.

Aramon planificà l'activitat de l'Institut de cara al país i de cara a l'estranger. I no es limità al seu desplegament intern i extern, sinó que atengué d'altres funcions, que el convertiren en l'eix de la resistència cultural contra la repressió. Davant l'absència total d'ensenyaments referents als Països Catalans a la universitat oficial, organitzà des del mateix 1942, amb l'ajuda inestimable de Miquel Coll i Alentorn, la represa clandestina dels Estudis Universitaris Catalans, on ell mateix, al costat sobretot de Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Soldevila i Pere Bohigas, investigadors de prestigi innegable, oferien una alternativa seriosa i catalana en l'ensenyament de llengua, literatura i història. S'hi formaren joves investigadors com Joan Ainaud, Josep Romeu, Miquel Tarradell, Joaquim Molas, Joan Triadú, Frederic Pau Verrié, Antoni Comas, per citar-ne només alguns. Les lliçons dels Estudis Universitaris Catalans al voltant de taules de menjador van ser l'autèntic moll de l'os de l'ensenyament superior a casa nostra.

Amb vista a l'estructuració interna, calgué cercar un mínim equip de col·laboradors. Entre ells és de justícia mencionar en primer lloc Maria Montserrat Martí, bibliotecària formada amb Jordi Rubió, que des del 1943 li féu de secretària, amb una dedicació i una fidelitat exemplars. I, al seu costat, Hortènsia Coromines, Ricard Albert i Francesc Torres, que a la seva mort, el febrer de 1944, fou substituït per Josep Miracle.

El desplegament de l'activitat de la institució exigia uns recursos econòmics. El primer any, Fèlix Millet i Maristany es féu càrrec de les despeses. Però, a manca de suport públic, calgué recórrer a les subvencions privades. També amb l'ajut de Miquel Coll, fou creada una organització encarregada de recollir fons per al manteniment mínim de l'Institut. Utilitzant com a tapadora una germanada anomenada Benèfica Minerva, recollia diners d'un cert nombre de persones que arribaven mensualment a la nostra institució. Cobrien especialment les despeses generals i eren la font principal de finançament. No era, però, l'única. Per a les publicacions Aramon solia cercar el mecenatge de persones o institucions com Rafael Patxot, Francesc Cambó fins a la seva mort el 1947, la Fundació Enric de Larratea, el Patronat de Cultura Catalana d'Amèrica i fins i tot la Union Académique Internationale (UAI) o la UNESCO. Aquesta dispersió del finançament exigí d'Aramon esforços considerables.

Benèfica Minerva tenia el domicili a l'Editorial Pedagògica, tapadora de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, que tenia poca activitat. Al domicili d'aquestes entitats, a Gran Via, 600, 3r 2a, s'hi instal·là la Secretaria General de l'Institut, després d'un temps de fer servir de base l'Ateneu Barcelonès. Ocupava primer una sola habitació, però a mesura que l'acció de l'Institut augmentava anava prenent cada vegada més espai. Hi treballaven Aramon i el personal fix, i anà servint de biblioteca i de dipòsit de llibres. Aquell piset es convertí en una potent plataforma de les activitats de l'Institut i de contacte amb el món cultural català.

Les reunions de les seccions i del Ple tenien lloc en domicilis particulars. Les seccions Històrico-Arqueològica i Filològica es reuniren juntes des del 1942. La Secció de Ciències es reuní per primera vegada el 27 de novembre de 1943 a casa d'Eduard Fontserè. Els plens es reunien més o menys mensualment i solien fer-ho a casa de Puig i Cadafalch. La primera memòria de les activitats de l'Institut és datada el 30 de setembre de 1943 i abraça el període 1936-1943. L'any 1944 és redactada la memòria anual del curs 1943-1944, ja amb un caràcter orgànic regularitzat. La tornada de Carles Riba de l'exili la primavera del 1943 és un reforç considerable per a la Secció Filològica i el nomenament de Ramon d'Abadal ho és per a la Històrico-Arqueològica.

Del 1944 data també la represa de la preparació de les publicacions d'una manera sistemàtica. És sabut que en aquesta època totes les publicacions havien de passar per la censura, que no autoritzava la publicació d'obres en català. Aramon, d'acord amb Puig i Cadafalch, que sempre li donà suport, decidí que les publicacions de l'Institut no passarien per la censura. El feble argument al·legat era que l'Institut, fundat per la Diputació de Barcelona, no ho necessitava.

El gener de 1944 el Ple decidí la publicació de l'estudi de Ferran Soldevila sobre Pere el Gran, la versió catalana de *Flos Mundi* a càrrec d'Aramon i Coll i Alentorn, i la nova *Flora catalana* a cura de Pius Font i Quer. Les primeres publicacions, bé que preparades abans, no aparegueren fins el 1947: foren el *Diplomatari de l'Orient català*, de Rubió i Lluch, i el volum XIII dels «Arxius de la

Secció de Ciències», *Histopatologia d'una nova capa d'epiteli semiescamós pla que cobreix les mucoses digestives*, de Frederic Duran i Jordà, exiliat a Manchester. En realitat les primeres edicions de postguerra són del 1946, però apareixen amb data falsa del 1938: són una sèrie de fascicles de 12 a 16 pàgines de la *Memòria* fins al 1936-1937 i dels discursos llegits a la Festa Anual entre la primera i la tretzena. Els voluminosos *Estudis Romànics* surten per primera vegada amb data 1947-1948 però són impresos el 1949. Tanmateix, els treballs de preparació, que requerien una complicada relació amb col·laboradors estrangers, són dels anys anteriors. Les publicacions eren la fe de vida, tant als Països Catalans com a l'estranger, i foren la preocupació obsessiva d'Aramon des de l'inici de la represa. A part de la tensió amb l'autoritat franquista, hi havia els problemes econòmics, car per a cada publicació calia trobar un patrocinador. Aramon els superava amb una dedicació especial. Les publicacions eren a més imprescindibles per als intercanvis amb les acadèmies i universitats de tot el món. Aquestes demanaven sovint obres aparegudes abans del 1939. A vegades era possible d'obtenir-ne del fons confiscat a la Casa de Convalescència amb la complicitat arriscada d'un bidell de la Biblioteca, però no sempre. Ara, l'intercanvi internacional era fonamental, no solament per a adquirir publicacions estrangeres altrament inassequibles, sinó com a cobertura davant el poder, que defugia complicacions eventuais amb l'estranger. Això feia que no interceptessin una activitat que relacionava l'Institut amb quasi dues-centes institucions culturals estrangeres.

El Govern espanyol intentà d'impedir les relacions amb la Unió Acadèmica Internacional, de la qual l'Institut era membre des del 1922. Aramon presentà batalla en aquest terreny vital per a la seva subsistència. En aquesta lluita, tingué dues ajudes importants de membres exiliats: Pere Bosch i Gimpera, que tenia un càrrec important a la UNESCO, i Lluís Nicolau d'Olwer, que havia estat president de la UAI en representació de l'Institut de 1935 a 1937. En una altra intervenció en aquestes Jornades hom en parlarà en detall però ací volem remarcar aquesta afirmació de la cultura catalana, a través de l'Institut, en els cercles acadèmics internacionals.

La tensió contínua de la seva tasca i la migradesa del salari influïren en la vida familiar d'Aramon. Mai no se'n queixava. La seva muller Hilde va estar sempre al seu costat, en les estretors i en les tensions. Era admirable com aquella universitària alemanya va saber assumir com a pròpies les ambicions catalanes i com vivia la lluita del seu marit. En una ocasió em va explicar un seu somni recurrent. Havien anat a la platja i Aramon nedava un xic endins. De sobte apareixia Franco en una barca i anava enfonsant amb la mà Aramon cada vegada que treia el cap de l'aigua. El malson era significatiu de l'ambient que es vivia en aquella casa.

El 23 d'abril de 1944 Aramon organitza la primera Festa Anual de la postguerra a casa de Puig i Cadafalch. Hi assistiren més de cent persones, entre les quals no solament personalitats de la cultura catalana, sinó també presidents dels instituts estrangers a Barcelona. Era un acte de presència de l'Institut davant la societat catalana, que significava un pas endavant en la consolidació de la institució.

L'any 1944 no va esborrar la precarietat de la vida de l'Institut, entre la minsa situació econòmica i la terrible pressió política. Però, malgrat tot, s'havien regularitzat les sessions de les seccions i del Ple, hi havia una tasca de recerca en execució, es preparaven els nomenaments de membres corresponents estrangers i nacionals. La Festa Anual havia estat un acte de presència en determinats cercles ciutadans a Barcelona, s'havien iniciat les tasques que aviat donarien lloc a publicacions d'alt nivell científic i s'havien reprès les relacions internacionals amb institucions d'alta cultura d'arreu del món. De la mort per inactivitat de l'any 1942 hom havia passat, gràcies en bona part a l'activisme, el sacrifici i el dinamisme de Ramon Aramon i Serra, que gaudí de la col·laboració de moltes persones, entre les quals cal destacar Josep Puig i Cadafalch i Carles Riba, per no citar-ne sinó dues, a una vitalitat considerable i a una presència de gran prestigi entre la societat catalana i el món cultural estranger. En dos anys, s'havia dut a terme la reconstrucció de l'Institut d'Estudis Catalans i, bé que amb entrebancs i enmig d'enormes dificultats, la nostra primera institució cultural iniciava el període que ha estat anomenat «la travessa del desert» vers la seva consolidació, sota el guiatge segur de Ramon Aramon i Serra, secretari general. Sense ell avui no fórem on som, l'Institut no hauria sobreviscut. En el centenari del seu naixement i del de la institució, és just que recordem la seva extraordinària personalitat.

